زەنجیرەی نزای گەڕان و قەدەر
لە هەرێمی خەونەکاندا

ڕەووف مەحموودپوور
(مەریوان)

وتەیەک

ڕەوتی شیعری کوردی لە ئاستەکانی ئەوسا و سەردەمدا، هەروەک سامانەکانی دیکەی نەتەوەیی، لە ڕوانگە جیاوازەکانەوە نەکەوتووەتە بەر خوێندنەوە. یان لایەنی کەم بە یەک دوو خوێندنەوەی یەکچەشن و یەکدی پەسەند قەناعەت کراوە. ئەمەش بووەتە هۆی بەزاڵکردنی یەک، یان دوو دەنگ و کوێراندنەوەی دەنگەکانی دیکەی ئەو ڕەوتە.

لە حاڵێکدا، بەرهەمەکانی گەلانی بەتەرخەم، تەنانەت لای دراوسێکانیشمان، لە چەند بواری جیاوازەوە و بە خوێندنەوەی نایەکچەشن بەسەر کراونەتەوە. ئەمەش بووەتە هۆی چەند دەنگی و چەند شێوازی لە ڕەوتەکەیاندا.

ئەوە بوو کە بەش بەحاڵی خۆم هەستم بەم کەلێنە کرد. بۆ وێنە هەستم کرد کە شاعیری سەوداسەری دەڤەری هەورامان «سەیدی هەورامی» لە ژێر سێبەری مەولەوی و بێسارانی-دا، تەنگەتاو بووە، هەربۆیە لە ئاست خۆمەوە دەستم دایە خۆێندنەوەی و ئاکامەکەی بوو بە کتێبی: «خێزگەی سەیدی و خەرمانەی ئەدەب».

لە ئەدەبی هاوچەرخی ئافرەتانیشدا، ڕاگەیاندن و دۆخ بوونەتە هۆی زاڵکردنی یەک دوو دەنگ و فەرامۆش کردنی دەنگانێک کە بە باوەڕی من دەقەکانیان لە ئاستی خوێندنەوەدان و خودان تایبەتمەندی و جیاوازین.

دەقەکانی شاعیری دەڤەری کەرکووک: «چنار نامیق» لە وەها دۆخێکدان.

هەربۆیە وەک زەنجیرەی دووەم لەو ڕەوتەی کە لەبەرم گرتووە، دەکەوێتە بەر خۆێندنەوە و پێشکەشی دەقخانەی کوردی دەکرێت.

دڵنیام ئەم ڕەوتە بەردەوام دەبێت، بەڵام زەنجیرەی سێیەم لە کام خێزگەدا دەگیرسێتەوە؟ نازانم.

ژنانی شاعیر، لە ئەدەبی کوردیدا، هەرچەند خاوەن ڕێچکەیەکی بەردەوام و دێرینن کە لە ڕەوتی یارسانەکانەوە دەست پێدەکات و دەگاتە «جیهان ئارا» و «مەستوورە»، بەڵام ئەو ڕەوتە پێشینەیەکی پتەو و دەوڵەمەندی نییە و ئەوەش بۆ کۆمەڵێ هۆکار و بنەمای کولتووریی و کۆمەڵایەتی دەگەڕێتەوە.

لە خولی نوێدا ئەو ڕێبازە پڕ

ڕێبوارتر دەبێت و پۆلێک دەنگی «ئافرەتانە» لە ژانری شیعردا، دەبریسکێنەوە و بەرهەمەکانیان دەکەوێتە بەر دیدەی بەردەنگ.

ڕەوتی ئەدەب، بە ڕێڕەوی ژنانی کورد، وێڕایی کۆسپ و تەگەرە کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و کولتوورییەکان، بەرێبوارانی بەدەنگەوە ئاودانی دەچرێت و تەکان بە بوون و بەردەوامی کاروانی ئەدەبی کوردی دەدات.

هەرچەند مەبەستی ئەم وتارە ڕیز کردنی ناوی ژنانی شاعیر نییە، بەڵام (نەجیبە ئەحمەد، مەهاباد قەرەداغی، کەژاڵ ئەحمەد، ژیلا حوسێنی، کولسووم عوسمانپوور، ڕۆژ هەڵەبجەیی) و چەندانی دیکە نەوەیەکن کە گەشە بەو ڕەوتە دەدەن و دەبنە هرووژێنەری نەوەکانی دوای خۆیان. «هاژەی ڕوح، گرێ، قەڵای ڕاز و...» ئەو بەرهەمە شیعرییەن کە دەکەونە بەردەستی خوێنەرو بەپێی ئاستی خۆیان دەبنە بەشێک لە ڕەوتەکە.

«کۆ شیعر» ناوی ئەو دەفتەرەیە کە شیعری چەند قۆناغی «چنار نامیق» لەخۆ دەگرێت و لە قەوارەی ١٧٦ لاپەڕەدا، لەساڵی ٢٠٠٦ لە لایەن دەزگای «چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس»ەوە چاپ و بڵاو کراوەتەوە.

بە خوێندنەوەی من ئەم کۆشیعرە، دەتوانێت وەک ئەڵقەیەکی شیعری ئافرەتان لە ئەدەبی کوردیدا بێتە شرۆڤە و پۆلێن کردن.

«کۆ شیعر»ی «چنار نامیق»، یەک لەو ئەڵقانەیە کە خودان تایبەتمەندی خۆیەتی و چەپکێ شیعری شاعیری لە خۆگرتووە و دەکرێ لە زەنجیرەیەک لەسەر وەستانەوەدا بخوێنرێتەوە.

لەم ناوەدا دەنگێکی دیکە دەبریسکێتەوە کە دەکرێت وەک دەنگێکی جیاواز و «تایبەت بەخۆ» بخوێنرێتەوە.

گەڕان

لە نێو خاک و ئاسماندا ڕامام(١)

ڕامان لە وڵاتی بەرزەخ، لە نادیارگەی کڕنۆش، لە ئەوپەڕی دڵەڕاوکێ و وەهم و چاوەنواڕی، یان گیرۆدە بوونێک لەنێوان خۆبوون و پشت بەستن بەخۆ، یان چاوبڕینە توان و بەخشینەکانی ئاسمان، یان خەیر، ئاوارە و پەڕیوەیی لە ناچاری بێ نیشتمانی و بێ خانەولانەیی و وەڕس بوون لە خۆ؟!

لێرەدا وشەکان دەبنە هێماو نیشانە بۆ دنیا پڕ دڵەڕاوکێ و پڕ پرسیارەکان لە کولتووری گەلان و بە تایبەت کولتووری کوردیدا؛ خاک هێمای وڵات و زێدە. هێمایە بۆ دایک. بۆ ژیان و ئۆقرەیی. ئاسمانیش هێمایە بۆ ڕۆژ. بۆ باوک، بۆ دەسەڵات و بۆ سەرچاوەی بەخشین.

لە ڕوانگەیەکی نوێترەوە خاک هێمایە بۆ مرۆڤ. بۆ زێد و سەرچاوەکانی توان و وزە و خۆبوون. ئاسمانیش هێمایە بۆ دەسەڵاتی غەیرە مرۆڤ. بۆ دەسەڵاتی باڵاو بۆ شوێنی سەرپەرشتی و پشت پێ بەستن. وەک دەزانین لە سەردەمانێکدا مرۆڤ بە چش کردن لە توان و پتانسیلەکانی هێزی هزر و بیر و زانستی خۆی، بازی بەسەر مێشکی خۆیدا دابوو و بەتەواوی چاوی بڕیبووە دەستی ئاسمان و ئاسمان نشینەکان، بەڵام لە شۆڕشێکدا مرۆڤ بە خۆدا هاتووەو «مرۆڤگەرایی» (هیومانیزم) بوو بە ماکەی هزر و بیرو دڵەڕاوکێی مرۆڤ. ئاکامەکەشی ئەوەبوو کە مرۆڤ وازی لە بەخشینە وەهمییەکانی ئاسمان هێنا و بۆ وزەکانی مێشکی بەشەر گەڕایەوە.

لەم ڕیزە وشەیەدا:

«لە نێو خاک و ئاسماندا ڕامام»

هەڵگری زۆر تەئویل و خوێندنەوەیە، بەڵام پشت بەستن بە شێتەڵکاری نیشانەکان ڕێبردنە نێو یاریگەی گەمەی وشە، لەو مەحرەکە شیعرییەدا.

لێرەدا پرسیارێک قوت دەبێتەوە و سەرسامییەک دەخاتە نێو کەوانەی بەردەم ئەو کۆپلەیە. ئاخۆ شاعیر لە دڵەڕاوکێی هەڵبژاردن لەنێوان خاک و ئاسماندا سەرسامە؟ یان خەیر خاک و ئاسمان بە دوو هیچ دەزانێت و مرۆڤ بە تەنگەتاو لەنێوان بەرداشی ئەو دوانەدا؟!

ئاخۆ جۆرە باوەڕێکی «نیتشەیی» ناخولقێتەوە مرۆڤ ناخرێتە نێوان سەرگەردانی دوو هیچەوە؟

تاسەی وڵات و بوونە خودان قەوارەی نیشتمان، بووەتە بەشێک لە ناخۆگەی زەینی مرۆڤی کورد. تاکی کورد، نەهامەتی و کارەساتە داباریوەکانی بەبێ وڵاتی و سەرگەردانی لە جوغرافیادا گرێداوە.

شاعیرانیش وەک چینی خوێندەوار و مێشک کراوەی گەل، شیعریان کردووەتە زمانحاڵی ئەو حەزە و لەسەردەمەکاندا بانگەشەیان کردووە. بە تایبەت شاعیرانی سەردەم، لە دنیای پرسیار بۆ وڵات و ناسنامە و پاسپۆرت و تاد... زیاتر هەست بەو کەسایەتییە دەکەن.

+ لە مەملەکەتێکەوە هاتووین
بێ ناو نیشان لە جوغرافیای بووندا
تۆشەبەرەی خەونەکانمان
پڕ لە سێوی ڕەنگاوڕەنگە(٢)

وورووژاندنی پرس لە وڵاتێکی نادیار، سەرگەردانی لە جوغرافیادا و سەرسوڕمان لەو هەموو سێوە ڕەنگاو ڕەنگە وەهمیانەی کە لە خەونەکاندا گەمە دەکەن، یان بگرە تارۆزدان لەو چارەنووسەی کە بەسەر جوغرافیاو چارەنووسدا سەپاوە و نیشتمانێک لە هەڵواسراوی و بێ ناوونیشانی بە خاوەن دەق بەخشیوە. نیشتمانێک کە باڵندەی بەنزایە و شیعری هەڵواسراو لە بەرزەخی نێوان خاک و ئاسماندایە، هەربۆیە لەوەها نیشتمان و لە وەها دۆخێکدا، نزای پاسارییە سرک و زیتەڵەکان بەرەو ئاسمان دەکەوێتە کرووزانەوە، بەڵام وەک بڵێیت دەرگای ئاسمانەکانیشی بەڕوودا داخراوە، هەربۆیە کەسێک نییە پرس لە نزای باڵندەکانی ئەو نیشتمانە بکات.

+ ڕەنگە نزای پاسارییەکان
بگاتە ئاسمان
وەلێ خوایەک
لێی ناپرسێت(٣).

لەم کۆپلە شیعرییەدا، ئایدیۆلۆژیایەکی شیعری بووگەسە هۆکاری درکاندنی دوو واقیع. یەکەمیان قوت بوونەوەی «ڕەنگە» و ئەگەرێکە لەبەردەم گەیشتنی دەنگ و نزا و پاڕاناوەی باڵندەکان بە ئاسمان. واتە هێشتا بە جەختی باوەڕ نەکراوە و دڵنیاییەک لەو پێوەندەدا لە ئارادا نییە، بەڵام لە واقیعی دووەمدا؛ دڵنیا بوون هەیە و بە جەختەوە هاتووە کە «وەلێ خوایەک، لێی ناپرسێت».

واتە دۆخی باڵندەکان هێندە پڕ کەسەر و ناهومێدانەیە کە تەنانەت خوایەکیش بە هانایانەوە نایەت. واتە ئەوپەڕی بێکەسی لە کارەساتی ژیاندا.

دیارە ئەمەش بۆ ئەو هەموو ئەزموونانە دەگەڕێتەوە کە لە جانتای ژیانی کۆمەڵایەتی شاعیردا هەن و بە واقیع بووگن. ئەم دەقە لە زەین و حافیزەیەکەوە قڵوەزە دەبەستێ کە پڕە لەو جۆرە ئەزموون و بەسەرهاتانە.

لە وەها نیشتمانێکدا باڵندە دەبێتە هێمای دەنگە بە بزاڤ و تێکۆشەرەکان و هەرچەند چارەنووسێک لەپەڕیوەیی و کۆچ ئاوقەی ئەو باڵندانە دەبێتەوە، بەڵام ئەوان هەڵگری خەونێکن لەئاشتی.

ڕەوە باڵندە کۆچەرە
ئاسمانەکان بەجێ دێڵن
هەگبەی خەونێکی سپییان
لە کۆڵدایە(٤)

لەم دەقەدا، باڵندە هێمایەک کە دەکرێ خوێندنەوەی جیاوازی لەسەر بکرێت و تەئویلی واتایی نایەکجۆری بۆ بدۆزێتەوە:

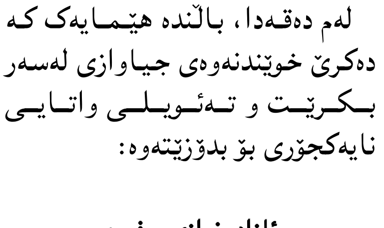

لەهەر حاڵدا ئەو باڵندانە کە تەرە دەبن، لە پێناوێکدا دێنە کۆچبەری. ئەویش هەڵگریی هەگبەیەکە لە خەونی سپی. کە دووبارە خەونی سپیش هێمایە بۆ ئاشتی و یەکسانی.

لێرەدا ئەو بۆچوونە دێتە بە فاکت بوون کە دنیای شیعر ئەگەرچی لە خۆیدا چ تەکانێک نییە، بەڵام هەوڵدان و بزاڤە بۆ بەتەکان کردن و بەجووڵە خستنی زەین و بزاڤەکان. هەوڵدانە بۆ گۆڕینی باوەڕ و بۆچوون لەپێناو بە ئەکتیڤ کردندا.

لە دنیای پڕ کارەساتی بەدەق بوونی ئەم شیعرانەش، وێڕای ئەو هەموو قەدەرە داسەپیوانە کە بەسەر ژیان و شیعردا بوونەتە بۆرانی مەرگ و چەرمەسەری، دێتە گۆ کە گوایە باڵندەکان هێشتا لە فڕین نەکەوتوون و تا هەنووکەش هەڵگری ئەو خەونە سپیەن کە پڕ ژیان و پڕ ئازادییە. ئەمەش هەوڵدانی شیعرییە بۆ بڕوا پێبەخشین و وره پێدانی جڤات لەپێناو بەردەوام بوون لە بەرخودان تا گەیشتن بە ئامانجەکان.

ئەم ڕوانگەیەش لەلایەن زانایانی بواری ئەدەبی و کۆمەڵایەتییەوە دەربڕاوە و جەختی لەسەر کراوەتەوە.

بۆ نموونە؛ «هربرت مارکوزە» دەڵێت:

«هونەر ناتوانێ جیهان بگۆڕێت، بەڵام پێیدەکرێت بە گۆڕینی زەین و زانیارییەکان، هانی ئەو ژن و پیاوانە بدات کە لە توانایاندایە لە گۆڕینی جیهاندا بەشێکیان هەبێت.»

یان دەڵێت: «هونەر وەک زانیاری، بە سەر زەینی کەسەکانی کۆمەڵگەوە کاریگەر دەبێت و دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی هوشیاری و زانیاری ئەوان سەبارەت بە خۆیان و سەبارەت بە جیهانیش.»

قەدەر

بە واتایەک شیعر ئەو ئەزموونە بە گشت کراوەیە کە لە ڕێژگەی زمانەوە بەدەم گەمەی وشەکانەوە، دەبێتە بەشێک لە بوون. (غوربەت)ی نالی، (بەندیخانە)ی قانیع، (هارە سەختەنی) سەیدی هەورامی، (زووسانەن وەی ڕەنگ)ی مەولەوی تاوەگۆزی و..لەوەها بەزمگەیەکدا بوون دەگرن و خۆیان لە بووننامەی وشەی کوردیدا تاهەتایی دەکەن.

بە ڕەنگێکی دیکە، شیعر هەڵێنجراوی ئەو دۆخ و ژیانەیە کە شاعیر وەک تاک و وەک کۆمەڵگەش ئەزموونی دەکات. شاعیری گەورەی فارس «ئەحمەد شاملوو» دەڵێت:

«قەد ناتوانم باوەڕ بکەم کە شیعر کاردانەوەی ڕاستەوخۆی ژیان نەبێت، یان شتێک بێت جیا لە ژیان.»

شاعیری «کۆشیعر» کە زاڵیەتی قەدەرێکی داسەپیو بەسەر چارەنووسی تاک و کۆی گەلەکەیدا دەبینێت؛ دەڵێت:

+ متمانە بە قەدەر ناکرێت(٥)

قەدەر، ئەو بازنە پڕ نەهامەتەیە کە ترنجاوەتە سەر نەفەسگەی کولتوور و سروشتی کوردی و هەر هەڵاوهاوارێک بە تاساندنێکی تر وەڵام دەداتەوە.

کولتووری کۆمەڵگەی شاعیر، هێندە پڕ بڤە و مەکەو عەیبە و نابێ و ناکرێتە، کە هەر تەکانێکی «تاک» بۆ گوزەر لەو ڕێبازە تابۆکان بەربەست و نەلواو دەکات، هەر بۆیە قەدەر دەبێتە پڕانپڕی ڕەوشت و ئاکار و کولتووری کۆمەڵگە و دەمقاڵەکانی ئێرەدا و تەکان و جووڵەی تاکەکان دەخنکێنێ و وەک لێشاوی لافاو لەبەریان دەدات و لەگەڵ خۆیان دەخات و دەیانکاتەوە بە بەشێک لە خۆی و دەیانخواتەوە.

هەربۆیە شاعیر هەر ئەزموونێکی کرداری خۆی وەک هێمای تاکەکانی کۆمەڵگە، بە پلیشاوی و بە سەفەرێکی بێ سەرەندەر و عەشقستانێکی خاپوورکراو دەخوێنێتەوە.

+ هەر سەفەرە
شاری عەشقی دڵە نامۆکان
خاپوور دەکا(٦)

ئەگەرچی سەفەر دەنگاژە بۆ دەنگاژۆی دیتنی نوێ و بینینی نوێ و ئەزموونی نوێ و گەشەو ئاوەدانی، بەڵام لە کیشوەری شیعری لەم دەقەدا دەبێتە قەرتاڵ و بوومەلەرزە بۆ قەلاچۆکاری و بە وێرانکردنی شاری عەشق. ئەویش شارستانێک لە قووڵایی و لە لانگەی دڵەکاندا.

لێرەدا وشەکانی: (سەفەر- شار- عشق- دڵ) دەبنە ڕێچکەیەک بۆ ئەوەی بکرێت هزر و حەزێک بە شوێن خۆی و ونبووەکانی خۆیدا بگەڕێت و بتوانێت بە دۆزینەوە و قۆستنەوەیان شارستانێک لە ئۆخەی و باڵایەک لە ئاوەدانی بنیاد بنێت، بەڵام لە پڕ وشەی «خاپوور» قوت دەبێتەوە و دووبارە هەموو شت تا لووتکەی دەستپێک و سەرەتای حەزی خاو ڕەهێڵ دەکاتەوە. ئەگەر بڵێم هێنان و هەڵبژاردن و چنینی ئەم وشانە بوونەتە هۆی جۆرە سیحرێکی زمانی لە دەقەکەدا، بگرە زۆر کرژگۆیبیم نەکردبێت.

+ چاویلکەکانی قەدەرم پێ خاش ناکرێت(٧)

شەڕ و ململانێی دەروونی و کرداری، چ گۆڕانێک لە بازنەی قەدەردا بە سەوقات ناهێنێت و بگرە ئەم ڕەوتە دەبێتە خودی قەدەر. واتە قەدەری نەپسانی بازنەی قەدەر. هەرسهێنانی ئەم هەموو تەکان و بزاڤ و کۆششانە، وێڕای یەئس و ناهومێدی، تاڵییەکی دیکە داسەپێن دەکات. ئەویش گەیشتن بە قەناعەت و باوەڕی قەدەرە، بە جۆرێک کە ئەمجا هەموو ڕوانگە و لێکدانەوە و بینینێک دەبێتە قەدەراوەیی و بێ سەرەنجامی ئیرادە و ویست، واتە مەرگی ئیرادە، چ لە ئاستی تاک و چ لە کۆمای جڤاتدا. قەدەر دەبێت جیهانبینی و چاویلکەی دیتن.

هەوڵەکانیش چ کارێکیان بۆ وردوخاش کردنی ئەو چاویلکەیە پێ بە ئەنجام ناگەیەنرێت. هەربۆیە لەوپەڕی یەئس و تەسلیم بووندا، ئەو دەقە دادەبەزێت:

«چاویلکەکانی قەدەرم پێ خاش ناکرێت».

دابەزینی «چاویلکە» لەم دەقەدا بۆ خۆی نیشانە و هێمایە بو شەپۆلێک خوێندنەوە و ڕاڤە و تەئویل.

بازنەی قەدەر بەجۆرێک ئاوەڵاوەتە نێو جەرگ و هەناسەی تاک و کولتووور کە هەموو تەکانەکان بەربەست و چەقاویتر دەکات.

نەک هەر لە گۆڕەپانی کولتوور، بەڵکو ئەو قەدەرەی کە بەسەر سروشت و جوگرافیای زێدی شاعیردا داسەپیوە، بووەتە هۆی هەرەسی زۆر بزاڤ. سەرهەڵدانی زۆر وشە و شیعر و پەپوولەش تا هەڵدێری تەناف و قەلاچۆ و وێرانی گلاندووەتەوە.

هەربۆیە شاعیر چ ڕووناکی و پەنجەرەیەک بەرەو هیواکان نابینێ و پێی سۆراخ ناکرێن، ئەوەتا چراکانیش ئەگەرچی دەسووتێن، بەڵام تاریک پژێنی دەکەن و بۆ خۆیان شەوگارێکن لە شەوگاردا.

+ چراکان
تاریکتر لە شەوگار
دەسووتێن.

لەم کۆپلە شیعرەدا، کاروانی چوار وشە، تەنیا چوار وشە، دەبنە بار هەڵگری عالەمێک وەسڵە (کالا) و بیساتی واتایی و زمانی.

چرا ⟵ سووتان
شەوگار ⟵ تاریکی

تا ئێرە چ کارێک نەکراوە. چرا دەسووتێت و شەوگار تاریکە. واتا ڕێکاوڕێکی واتا سروشتییەکەی، بەڵام لە پڕ دنیاکان دەشڵەژێن و

چەوتەڵکاری دەبێتە هرووژێنەر بۆ شڵەقاندنی مەندیی گۆمی وشەکان.
چراکان دەسووتێن، بەڵام تاریکتر لەشەوگار.

ئاساییە کە سووتانی چرا دەبێتە مەرگ لە پێناو شۆڵەبەخشی و شەڕی تاریکیدا. چرا دەسووتێ، بەڵام دەبێتە بزاڤ دژ بە تاریکی و ڕەشامەیی. کەچی لێرەدا و لە پڕ سیحریی وشەکاندا، چرا دەسووتێت، بەڵام تاریک. تەنانەت تاریکتر لە شەوگار. ئەگەر وای بۆ بچین کە شەوگار نیشانە و بانگچڕە بۆ کولتووری داسەپیو، بۆ ئەو قەدەرە وێرانکەرەی کە بەر دید و تەکانی تاکەکانی تەنیوە، ئەو کات هەست بە بێ چارەیی ئەو دەنگانە دەکرێت کە هێشتا کۆڵیان نەداوە و لە کۆشش بەردەوامن، بەڵام بزاڤ و خەباتیان چ سوودێکی نییە و سووتانی ئەوان توانەوەیە لە پێناو هیچدا.

ئاخۆ ئەم دەربڕینە، دووبارەبوونەوەی سیزیفێکی تر نییە لە کۆمەڵگەی کوردیدا؟ بەردەوامی هەوڵ و کۆششەکان نییە لەپێناو گلانەوە تا سەرەتای سەرلەنوێ و دووبارەکاری؟! گلانەوە تا سەرەتاکانی ماندوویی و شەوگار و زاڵیەتی و نادرکێنی؟

یان ئەم سووتانە هەمان چەقۆی فەناو قڕکاری نییە کە لە دنیای وشەکانی «مامۆستا گوران»دا، کە بە هەر تەکانێک زیاتر لە گەردن نزیک دەخرێتەوە؟

لەپێش هەموو شتێک چوونکای کوردم
گیرۆدەی ناو هەزاران داوی وردم
باڵی فڕین، دەنووکی هاوار کردن
زیاتر چەقۆم نزیک ئەخا لە گەردن.

واتە شێلگیری هەمان قەدەری پڕ کارەسات لە کۆمەڵگەی کوردیدا.

+ وەکو فاڵچی
بە نێو دێڕەکاندا دەگەڕێم
بەتەنێ
مانایەک بۆ دەربڕینی گوڵەکان و
کوودەتای وەرزەکان
نادۆزمەوە(٨).

وێڕای ئەو هەموو سامە داسەپیوەش، هێشتا شاعیر بەردەوامە و لە گەشت و گەڕدایە.بەشوێن دۆزینەوە و ناسینی ڕێگاکاندا دەگەڕێ بۆ فێربوونی بەزمی پساندنی بازنەکان. بۆ دۆزینەوەی هاوڕێ و بۆ بەکۆ بوون لەپێناو شۆڕش و کوودەتایەکدا، بەڵام کۆششی بە ڕێباز و ئاوەزاوی چ سوود و بەرهەمێکیان نەبووگە. هەر بۆیە لێرە بەدواوە، شاعیر ڕێگایەکی تر دەگرێتە بەرو دەکەوێتە ئەزموون کردنی باوێکی تر. ئەویش گەڕانەوەیە بۆ چەند چاخ پێشتر لە ژیانی کۆمەڵایەتی مرۆڤ. واتە چاخی فاڵ و جادوو. ئەمەش بۆ بەسیحر بوونی قەدەر دەگەڕێنێتەوە کە زانست و ئاوەز لە ئاستیدا بە چۆکدا هاتوون و پێویستە بۆ بەرنگاربوونەوەی، ڕێبازی سیحرو جادوو تاقی بکرێتەوە.

هێنانی وشەی «فاڵچی»، لەم دەقەدا، ئاماژە بە زۆر شت دەکات وەڕس بوونە لەو هەموو هەراو هۆریایە کە جاڕچیانی زانست و مودێرنیتە و ئاوەزگەرییەتی، قاڵیان کردووە. شاعیر کە دەبینێ بەشی کۆمەڵگەی ئەو لە بەرهەمی تەکنەلۆژیا، تەنیا ژارو بۆمباو ناڵەی فڕۆکە و وێرانی و کوشتاری گوڵەکانە، هەراو هۆریای مافی مرۆڤ و یەکسانی و عەداڵەتیش بەلایەوە پوولێک ناهێنن، چونکە بوونەتە بەشێک لەو قەدەرەی کە مێمڵ و کوشەندەی ڕوح و سۆز و سروشتی ئەوون. خزاونەتە بەرەی ئەو قەدەرەوە و تەنیا ئەرکیان ڕەوایی پێدانیەتی، هەربۆیە لەوەها دنیایەک وەڕس دەبێت و هەوڵ دەدات چەند چاخ بەرەو دواتر پاشتر پاشەکشە بکاتەوە. ئەوەتا دەبێتە فاڵچی و دەخزێتە باوەشی ئەوان. واتە پەنابردن بۆ ئەو دنیایە کە سەدانسەد دەبێتە فاڵچی پێچەوانە و دژی دنیای زانست و تەکنەلۆژیایە. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە شاعیر لەو دنیا پرزرق و بەرقەدا چ چارەسەرێک بۆ سارێژکردنی ئازارەکان و سڕەواندنی برینەکانی نادۆزێتەوە، هەر بۆیە بە ناچار پەنا بۆ داڵدەکانی دنیای پێشووتر دەباتەوە. «جادوو»، ئەمەش ئەو بۆچوونە پشت ڕاستی دەکاتەوە کە مرۆڤ هەر کات هەست بەوە بکات کە توانا زانستییەکانی سەردەم ناتوانن چارەسەر بۆ مەینەت و ئازارەکانی بدۆزنەوە، بە ناچار پەنا بۆ سەردەمی جادوو و ئوستوورەکان دەباتەوە.

کۆ بەستی وەها دۆخێکی داسەپیو بەسەر کولتوور و کۆمەڵگەی شاعیردا، بوونەتە ئەو قەدەرەی کە ئیرادە لە تاک و کۆ تاڵان بکرێت و مرۆڤ چ دەرەتان و دەست چوونێکی بۆ چ خاوەندارییەتییەک لە بەهاو شکۆمەندی مرۆڤانەی خۆی نەمێنێت. مرۆڤێک کە هەم ئیرادە و هەم زەمەنی لێ بدزرێت و تاڵان بکرێت. ئیدی زەمەن و ئیرادە، نەک لە خودی مرۆڤە، بەڵکو لە دەرەوەی دەسەڵاتی مرۆڤ و لە فەرهەنگی قەدەرەوە دەکەونە کارو هەرچی زیاتر ڕوح و جەستەی بەرەو شەکەتی زیاتر دەبەن.

+ زەمەن
لەو دیوی منەوە
هەرساتەو بەرەنگێک
تابلۆکانم بۆ دەکێشێ
لە هیچدا یەک
ناگرینەوە(٩).

ئاسایییە ئەو زەمەنەی کە لەدەرەوەی ئیرادەو ویستی شاعیرەوە بەگەڕ بێت و بۆ کێشانی تابلۆکانی ژیانی شیعر فەرمان لە قەدەر وەربگرێت. لەگەڵ ئەوەشدا چ تەبایی و وێکچوونێکیان نییە، هەر بۆیە لە هیچدا یەک ناگرنەوە. واتە دوو هێڵی پەرتەوازە و سرک کە هەر کامەیان بەرەو لایەک دەکشێ و ناتوانن قەت لە خاڵێکدا یەک بگرنەوە. کەواتە بوونێک لەنێوان دوو هیچدا.

لە وەها دۆخێکدا، «چارەنووس» دەبێتە گاڵتەجاڕی دەستی زەمەن:

+ زەمەن
گاڵتە بە چارەنووس دەکات
ئەویش
دواسرتەی تەمەنی
بەدەم گەرمەی ئازارەوە
چاوەکانی دەبڕێتە چاوی زەمەن
بەڕابردووی
پێدەکەنێ(١٠)

چارەنووسێک کە دەبێتە گاڵتەجاڕی دەستی قەدەر و زەمەن، چاو دەبڕێتە چاوی زەمەن، بەڵکو تروسکاییەک لە هیوا و پەنجەرەیەک بۆ «ئۆخەی» کەشف بکات، بەڵام تەمەن بەشی ئەو هەموو بگرە و بەردەیە ناکات و دەبێتە «دانە»ی نێوان بەرداشەکان و لە کۆتاییدا بەبێ گەیشتن بە چ هیوا و تروسکاییەک کۆتایی پێدێت. ئەویش بەدەم گەرمەی ئازارەوە کە هێمای سووڕانی بەردەکانە. کۆتایی ئەو هەموو کێشمەکێشەش، زەردەخەنەیەکە بە ڕابردوو. ئەم زەردەخەنەیە گاڵتە و تارۆزێکە لە هەموو هەوڵەکان کە نەیانتوانیوە، یان قەدەر ئیجازەی بریسکانەوە و بەئاکام گەییشتنی پێنەداون. ئەو خەندە پڕ واتایە، نەک هەر ئاوقەی ڕابردووی تەمەن، بەڵکو ئاوقەی مێژووش بکرێتەوە کە چۆن چۆنی بووگەسە گاڵتەجاڕی دەستی قەدەر.

هێمایەکیشە بۆ ئەو پرسیارەی کە ئاخۆ ئەم گەمەیە تاکەی بەردەوامە و قەدەر و چارەنووس تاکەی دەتوانێت بەسەر ئیرادە و ویستی گەل و تاکدا زاڵ بێت و ئیرادە و زەمەن لە تاک و کۆ تالان بکات؟!

ئاخۆ ئەو هێڵە سوورەی کە بەدەوری پەنجەکاندا بووگەسە بازنە، کەی دەپسێت و کەی پەنجەکانی حەز و ئیرادە دەتوانن لێی دەرباز بن.

+ پەنجەکانم
ئاوقەی پەرچەمی شەوێک بوون
مانگ
بەخودکارێکی سوور
چارەنووسی دەنەخشاندن(١١)

پەنجە: ئیرادە، تەکان، کۆشش و بزاف

شەو: قەدەر، کولتووری نەحس، چارەنووسی داسەپیو

مانگ: هێمای ئوستوورەیی دایکێنی، بڕیاردەری بەدەر لە ئیرادە و ویستی مرۆڤ

خودکاری سوور: تابۆکان، بقەکان، بازنە و گەمارۆ ڕوحی و عاتیفی و کۆمەڵایەتییەکان

کۆبەست و واتا تەئویل لەو هێشوە وشانە، دەتوانێت ئەوپەڕی ئەو ئەزموونە تاڵە شیعرییەی کە لای شاعیر کەڵەکە بووگن دەرببڕێت، بەڵام ئەوەیە کە پەنجەکان ئاوقەی شەوگار بوونەتەوە و ململانێی بەردەوام و بێ کۆتاییە. کەواتە ئیرادە و ویستی مرۆڤ سەدانسەد بەچۆکدا نەهاتووە و لەگۆڕەپاندایە.

سامی کوشەندەی کولتووری پڕ بزەڤە، هێندە قورسە کە لە شیعری ژنانی شاعیری دیکەشدا ڕەنگی داوەتەوە. بۆ نموونە؛ «ژیلا حوسێنی» خۆی لە مەملەکەتی ئەو کولتوورەدا بە تەنیا دەخوێنێتەوە و پێکەنینەکانی بەلای پەست و شەرماوین و خەمەکانیشی بەلایەوە چەند هێندەی تر ئابڕووبەر؟!

ڕێبوارێکی شپرزەم و
جانتای دەستم پڕ هەناسەی
تەنیاییە.

یان:

هێندەی پەستی کەنینەکان باڵام
کرد و
بەقەد باڵای خەمەکانیش بە عەرزا
چووم(١٢)

پەراوێز:

(١) کۆشیعر، لاپەڕە ١٠٧.
(٢) کۆشیعر، لاپەڕە ٥٠.
(٣) کۆشیعر، لاپەڕە ٣٥.
(٤) کۆشیعر، لاپەڕە ٣٨.
(٥) کۆشیعر، لاپەڕە ١١٦.
(٦) کۆشیعر، لاپەڕە ٣٨.
(٧) کۆشیعر، لاپەڕە ٩.
(٨) کۆشیعر، لاپەڕە ٣٦.
(٩) کۆشیعر، لاپەڕە ١٠٠.
(١٠) کۆشیعر، لاپەڕە ١٣.
(١١) کۆشیعر، لاپەڕە ٧٣.
(١٢) کۆشیعر، لاپەڕە ٢ و ١٢.